

15

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐԻ
2021

Luys

Linyu®

2017-2021ԹԹ. ԸՆԹԱՑՔՈՒՄ ՀՀ ԵՐԵՎ

ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԾՐԱԳՐԱՅԻՆ ԴՐՈՒՅԹՆԵՐՈՎ
ԻՐԱԿԱՆԱՑՎԱԾ ԱՇԽԱՏԱՆՔՆԵՐԻ ՀԱՄԵՄԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

ԱՐԴՅՈՒՆԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆ

Հայաստանի հանքարդյունաբերությունն ունի ավելի քան հարյուր տարվա պատմություն: Հայաստանը հարուստ է ռազմավարական նշանակություն ունեցող բազմաթիվ օգտակար, թանկարժեք և կիսաթանկարժեք հանածոներով: Այս ոլորտը ամենազարգացած ոլորտներից մեկն է Հայաստանում և ունի արտահանման ամենաբարձր կշիռը՝ Հայաստանի արտահանման ընդհանուր ծավալում: Ոլորտը, լինելով առաջատար և կարևորագույն ոլորտներից մեկը, եղել է Հայաստանի կառավարությունների ուշադրության կենտրոնում: Տարիների ընթացքում կառավարությունների կողմից ձեռնարկվել են քայլեր ոլորտի նկատմամբ վերահսկողությունը խստացնելու, ոլորտի զարգացումն ու թափանցիկությունն ապահովելու ուղղությամբ: Այս առումով բացառություն չէին նաև 2017-2021 թվականների կառավարությունները:

Վերամշակող արդյունաբերությունը Հայաստանի արդյունաբերության մեջ ունի խոշոր մասնաբաժին: 2020 թվականի հունվար-դեկտեմբեր ամիսներին մշակող արդյունաբերության տեսակարար կշիռը ամբողջ արդյունաբերական արտադրանքի մեջ կազմել է շուրջ 67%: Վերամշակող արդյունաբերության մեծ մասը բաժին է ընկնում սննդամթերքի արտադրությանը (38.7%), որին հաջորդում է խմիչքների (11.8%) և ծխախոտի (11%) արտադրությունը: Ակնհայտ է, որ ոլորտը հանդիսանում է երկրի գերակա ոլորտներից մեկը: Այն նաև արտահանման մեծ ներուժ ունեցող ոլորտներից է: Հաշվի առնելով նաև ոլորտի պատմական դերակատարությունը երկրի արդյունաբերության զարգացման գործում և առկա կարողությունները՝ ՀՀ կառավարություններն իրենց ծրագրային փաստաթղթերում կարևոր դեր են հատկացրել վերամշակող արդյունաբերության զարգացմանը և խրախուսմանը:

Այս փաստաթուղթը «2017-2021թթ. ընթացքում ՀՀ երեք կառավարությունների ծրագրային դրույթներով իրականացված աշխատանքների համեմատություն» շարքի վեցերորդ վերլուծությունն է: Վերլուծությունների այս շարքի շրջանակներում արդեն

իսկ հրապարակվել են ԵՄ և ԵԱՏՄ հետ տնտեսական համագործակցության, գործարար միջավայրի բարելավման, ՓՄՁ զարգացման, արտահանման խթանման և ներդրումների ներգրավման, զբոսաշրջության զարգացման և գյուղատնտեսության ոլորտների զարգացման ուղղությամբ երեք կառավարությունների ներկայացրած ծրագրային դրույթների իրականացման վերաբերյալ վերլուծությունները:

Սույն վերլուծությունը ներկայացնում է միայն հանքարդյունաբերության և վերամշակող արդյունաբերության ոլորտի զարգացման նպատակով երեք կառավարությունների ծրագրային դրույթները և դրանց իրականացման նպատակով ձեռնարկված քայլերը: Ինչպես և մյուս վերլուծություններում, ուսումնասիրվել է միայն տվյալ կառավարության գործունեության ժամանակահատվածի համար նախատեսված քայլերը և կատարված աշխատանքները:

ՄԱՍ I. ՀԱՆՔԱՐԴՅՈՒՆԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՀՀ կառավարության ծրագիր 2017-2022թթ.	ՀՀ կառավարության ծրագիր 2019-2024թթ.	ՀՀ կառավարության ծրագիր 2021-2026թթ.
ՀՀ կառավարության առաջիկա 5 տարիների գործունեությունը հիմնականում միտված է լինելու. Հանքարդյունաբերության ոլորտի կայուն զարգացմանը նպաստելու, ինչպես նաև ոլորտի քաղաքականության օրենսդրական նոր հենքի ստեղծման նպատակով ՀՀ կառավարությունը նախատեսում է՝ մինչև 2017 թվականի ավարտն ընդունել հանքարդյունաբերության ոլորտի զարգացման հայեցակարգ և	Հանքարդյունաբերության ոլորտի կայուն զարգացմանը նպաստելու նպատակով կառավարությունը նախատեսում է. - մշակել հանքարդյունաբերության ոլորտի զարգացման ռազմավարություն և դրանից բխող միջոցառումների ծրագիր. - իրականացնել հանքարդյունաբերության ոլորտի զարգացման ռազմավարությանը համահունչ օրենսդրական և ինստիտուցիոնալ կարգավորումներ՝ ապահովելով հանքարդյունաբերությամբ զբաղվելու համար անհրաժեշտ ընթացակարգերի (լիցենզավորում, թույլտվություններ, հողօգտագործման հետ կապված կանոնակարգումներ և այլն) պարզեցում և համալիրություն, ազդակիր	ԲՆԱԿԱՆ ՌԵՍՈՒՐՍՆԵՐԻ ԿԱՅՈՒՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒՄ Ընդերքի ողջամիտ և համալիր օգտագործումն ապահովելու, բնական պաշարների գերշահագործումը բացառելու նպատակով նախատեսվում է. - հանքարդյունաբերության ոլորտի զարգացման ռազմավարության մշակում՝ հանքարդյունաբերության ոլորտին առնչվող օրենքներում առկա բացերը նվազագույնի հասցնելու, ոլորտի նորմատիվաիրավական և ինստիտուցիոնալ կառուցվածքը միջազգային լավագույն փորձին մոտեցնելու նպատակով, - հանքարդյունաբերության ոլորտի զարգացման ռազմավարությունից բխող ոլորտը կարգավորող օրենքների, ինչպես նաև դրանցից բխող իրավական այլ ակտերի մշակում, - ընդերքօգտագործման գործող իրավունքների շրջանակում հանքավայրերի արդյունավետ շահագործման ապահովում,

հաստատել դրա կատարումն ապահովող միջոցառումների ցանկը:	համայնքների բնակչության կարծիքի և բիզնեսի շահերի հավասարակշռում. բացահայտել ընդերքօգտագործող կազմակերպությունների իրական սեփականատերերին, ստեղծել ու վարել իրական սեփականատերերի ռեգիստրը: Կառավարությունը միջոցներ կձեռնարկի նաև Հայաստանում հանքարդյունաբերական հումքի վերամշակման հնարավորինս երկար արտադրական շղթայի հիմնադրման համար՝ այս ընթացքում խստորեն պահպանելով բարձր բնապահպանական չափանիշները:	Ամուլսարի հարցի հանգուցալուծման աշխատանքների իրականացում, - ռեգիոնալ երկրաբանական բնույթի ուսումնասիրությունների նպատակով համաձայնության տրամադրման պայմանների և պահանջների իրավական կարգավորում, - ընդերքի մասին տեղեկության թվային կադաստրի ստեղծում, - հանքարդյունաբերության հարկման արդար և երկարաժամկետ զարգացումն ապահովող արդյունավետ մեխանիզմների ներդրում, մասնավորապես նախատեսվում է ռոյալթիների մեխանիզմի բարեփոխում, - հանքահումքային վերջնական արտադրանք ստանալու ուղղությամբ գործուն միջոցառումների ձեռնարկում՝ ապահովելու հանքարդյունաբերության ոլորտում տնտեսական արժեշղթայի փակում երկրի ներսում՝ այդպիսով ապահովելով առավել մեծ և կայուն եկամտաբերություն ոլորտից, - պոչամբարների տեխնիկական անվտանգության ապահովում, որը ենթադրում է պոչամբարների կառուցման արդի, գիտահենք և լավագույն փորձին համահունչ չափանիշների և պահանջների մշակում, որոնք պետք է ամրագրվեն օրենսդրական և ենթաօրենսդրական ակտերում, - երկրաբանական փորձաքննության ողջ գործընթացի բարեփոխում, ներառյալ կիրառվող չափանիշները, մեթոդաբանությունները և վերահսկման գործիքակազմերը:

2017 թվականի ՀՀ կառավարության ծրագրով հանքարդյունաբերության ոլորտի համար 2017 թվականին իրականացման նպատակով նախատեսված էր մեկ կարևոր միջոցառում՝ մշակել հանքարդյունաբերության ոլորտի զարգացման հայեցակարգը

և հաստատել դրա կատարումն ապահովող միջոցառումների ցանկը: Ոլորտի զարգացման հայեցակարգը հաստատվել է ՀՀ կառավարության 2017 թվականի օգոստոսի 24-ի թիվ 36 արձանագրային որոշմամբ: Ոլորտի զարգացման հայեցակարգի կատարումն ապահովող միջոցառումների ցանկը հաստատվել է 2018 թվականի օգոստոսի 23-ին, իշխանափոխությունից հետո: Հարկ է նշել, որ այս փաստաթուղթն ընդունվել է առանց հանրային քննարկման ներկայացնելու (չի հրապարակված իրավական ակտերի նախագծերի հրապարակման միասնական կայքում՝ www.e-draft.am):

2019 թվականի կառավարության ծրագրով նախատեսված գործողությունները հանքարդյունաբերության ոլորտի համար ևս շատ չեն, սակայն նույնիսկ այս պարագայում այն գրեթե չի իրականացվել: Մասնավորապես, չի մշակվել հանքարդյունաբերության ոլորտի զարգացման ռազմավարությունը, թեև համաձայն ՀՀ կառավարության 2018 թվականի օգոստոսի 23-ի թիվ 933-Լ որոշման, այն պետք է մշակված լիներ 2019 թվականի դեկտեմբերի 2-րդ տասնօրյակում: Ավելին, 2019 թվականի հունիսի 28-ից հուլիսի 7-ը հանրային քննարկման էր ներկայացվել նշված որոշման մեջ փոփոխություններ կատարելու մասին ՀՀ կառավարության որոշման նախագիծ, որով առաջարկվում էր երկարաձգել ռազմավարության մշակման համար անհրաժեշտ շրջակա միջավայրի և բնակչության առողջության համատեքստում ախտորոշիչ ուսումնասիրությունների իրականացման միջոցառումը մինչև 2020 թվականի փետրվարի 3-րդ տասնօրյակ¹: Այս առաջարկությունը սակայն դեռևս չի ընդունվել կառավարության կողմից, ինչը նշանակում է, որ ռազմավարությունը պետք է պատրաստ լիներ սահմանված ժամկետում: Սակայն ռազմավարության մշակման մասին չի նշված նաև ՀՀ տարածքային կառավարման և ենթակառուցվածքների նախարարության 2019 թվականի գործունեության միջոցառումների ծրագրի իրականացման արդյունքների մասին հաշվետվության սեղմագրում²:

Ավելին, նույն նախարարության ընդերքի վարչության փորձագետի 2020 թվականի սեպտեմբերի 16-ից դեկտեմբերի 16-ն ընկած ժամանակահատվածում իրականացված աշխատանքների հաշվետվությունից³ ակնհայտ է, որ ռազմավարությունը չի մշակվել նաև 2020 թվականին:

¹ <https://www.e-draft.am/projects/1773/justification>

² <http://www.mtad.am/files/docs/2593.pdf>

³

http://www.mtad.am/u_files/file/%D5%80%D5%A1%D5%B7%D5%BE%D5%A5%D5%BF%D5%BE%D5%B8%D6%82%D5%A9%D5%B5%D5%B8%D6%82%D5%B6%D5%B6%D5%A5%D6%80/hashvetvutyun.pdf

Ըստ այդմ, չի իրականացվել ՀՀ կառավարության մեկ այլ խոստում ևս՝ իրականացնել հանքարդյունաբերության ոլորտի զարգացման ռազմավարությանը համահունչ օրենսդրական և ինստիտուցիոնալ կարգավորումներ, ինչն անմիջականորեն կապված է ոլորտի ռազմավարության հետ:

Հանքարդյունաբերության ոլորտի մետաղական հանքաքար արդյունահանող կազմակերպությունների իրական սեփականատերերի բացահայտման նպատակով 2019 թվականի ապրիլի 23-ին ՀՀ Ազգային ժողովի կողմից ընդունվել են՝ «Հայաստանի Հանրապետության ընդերքի մասին» օրենսգրքում, «Իրավաբանական անձանց պետական գրանցման, իրավաբանական անձանց առանձնացված ստորաբաժանումների, հիմնարկների և անհատ ձեռնարկատերերի պետական հաշվառման մասին» օրենքում լրացումներ կատարելու մասին» և «Հանրային ծառայության մասին» օրենքում փոփոխություն և լրացում կատարելու մասին» օրենքները: Մետաղական հանքաքար արդյունահանող կազմակերպությունների իրական սեփականատերերի վերաբերյալ հայտարարագրերը հրապարակվում են ՀՀ արդարադատության նախարարության իրավաբանական անձանց պետական ռեգիստրի գործակալության www.e-register.am կայքում և Արդյունահանող ճյուղերի թափանցիկության նախաձեռնության (ԱՃԹՆ) Հայաստանյան էջում⁴:

Հարկ է նշել, որ թափանցիկության այս գործընթացը սկսել է դեռևս 2017 թվականից, երբ Արդյունահանող ճյուղերի թափանցիկության նախաձեռնության խորհուրդը հաստատեց Հայաստանի ԱՃԹՆ-ի թեկնածության հայտը և Հայաստանին շնորհվեց ԱՃԹՆ-ի թեկնածու երկրի կարգավիճակ⁵:

Ինչ վերաբերում է հանքարդյունաբերական հումքի վերամշակման հնարավորինս երկար արտադրական շղթայի ձևավորման քայլերին, այս առումով ամենաարտահայտիչը, թերևս, արտահանման ծավալներն են: Գաղտնիք չէ, որ արտահանումը տնտեսության զարգացածության մակարդակը բնորոշող կարևոր բաղկացուցիչներից է և վերջինիս ապրանքային կառուցվածքը ցույց է տալիս, թե երկիրը որ ոլորտների հաշվին է ապահովում արտաքին առևտրաշրջանառությունը: Հայաստանի 2020 թվականի արտահանման ընդհանուր տեսակարար կշռի շուրջ 32,5%-ը բաժին է ընկել «Հանքահումքային արտադրանք» ապրանքախմբին, որն իր մեջ ներառում է պղնձի, մոլիբդենի և այլ մետաղների

⁴ <https://www.eiti.am/hy/%D4%BB%D5%8D-%D5%B0%D5%A1%D5%B5%D5%BF%D5%A1%D6%80%D5%A1%D6%80%D5%A1%D5%A3%D5%A5%D6%80/?tab=88>

⁵ 2017 թվականի մարտի 9-ին:

խտանյութերի արտահանումը: Ընդ որում, այստեղ կարևոր է գնահատել ոչ թե արտահանման արժեքային արտահայտությունը, քանի որ դա կարող է տատանվել շուկայական գների փոփոխության պատճառով, այլ արտահանման ծավալները:

Աղյուսակ 1. Հանքահումքային որոշ ապրանքների արտահանման ծավալները 2017-2020թթ.

	Արտահանման ծավալ, տոննա			
	2017	2018	2019	2020
Պղնձի հանքաքար, խտանյութ	475.758,7	424.815,2	562.015,7	509.814,7
Ցինկի հանքաքար, խտանյութ	10.193,1	12.472,8	12.158,5	13.486,9
Մոլիբդենի հանքաքար, խտանյութ	1.214,9	762,2	2.092,4	16.357,1
Թանկարժեք մետաղի հանքաքար, խտանյութ	2.163,9	3.100,0	3.306,3	6.118,9
Հանքահումքային արտադրանք	542.678,7	739.070,5	517.180,2	665.174,4

Աղբյուր՝ ՀՀ վիճակագրական կոմիտե

Ինչպես երևում է ներկայացված աղյուսակից, 2017 թվականի համեմատ աճել է մետաղական հանքաքարերի և խտանյութերի արտահանումը, այսինքն՝ այն ապրանքների արտահանումը, որը չի պահանջում որևէ էական աշխատանք արդյունահանված հանքաքարի նկատմամբ: Իսկ մինչ օրս չկան ստեղծված պայմաններ, թեկուզ ներդրումների խթանման տեսքով, հանքարդյունաբերության ամբողջական արժեշղթայի ապահովման նպատակով:

Ինչ վերաբերում է 2021 թվականի կառավարության ծրագրով նախատեսված քայլերին, ապա նախ այն իր մեջ պարունակում է քայլեր, որոնք պետք է իրականացված լինեին նախորդ կառավարության օրոք (հանքարդյունաբերության ոլորտի զարգացման ռազմավարության մշակում, ռազմավարությունից բխող իրավական ակտերի մշակում, հանքարդյունաբերության ոլորտում տնտեսական արժեշղթայի փակում երկրի ներսում): Եթե նշված առաջին երկու միջոցառումները հնարավոր է իրականացնել կարճ ժամկետում, ապա բարդ աշխատանք է սպասվում հանքարդյունաբերության ամբողջ արժեշղթայի՝ երկրի ներսում ապահովման ուղղությամբ:

Տարօրինակ է հատկապես այս պահին իրականացվող քաղաքականությունը: Մասնավորապես, 2021 թվականի սեպտեմբերի 7-ին ՀՀ կառավարության կողմից ընդունվել է «Հայաստանի Հանրապետությունից պղնձի խտահանքի, մոլիբդենի

խտահանքի, մոլիբդենի և դրանից պատրաստված արտադրատեսակների (բացառությամբ 810297000՝ թափոններ և ջարդոն)՝ դեպի երրորդ երկրներ արտահանման ժամանակավոր սահմանափակում կիրառելու, արտահանման լիցենզավորման ընթացակարգը և հայտերի ու լիցենզիաների ձևերը սահմանելու մասին» թիվ 1435-Ն որոշումը: Ըստ այս որոշման՝ արտահանման դեպքում պահանջվում է լիցենզիա և պետական տուրք: Այս որոշումը տարօրինակ չէր լինի, եթե չլիներ դրա հիմնավորումն առ այն, որ քանի որ միջազգային շուկայում զգալիորեն աճել են պղնձի գները, արտահանվող տնտեսավարողները ստանում են գերշահույթ և այդ գումարի մի մասը պետք է փոխանցեն պետությանը՝ պետական տուրքի տեսքով: Կարևորելով երկրի ընդերքի վաճառքից ստացված գումարների ՀՀ պետական բյուջե վճարումների անհրաժեշտությունը՝ հարկ է նշել, որ լիցենզավորումը, որպես տնտեսական գործունեության կարգավորման գործիք, ստեղծված չէ հարկահավաքության համար: Այս ամենը կարելի էր իրականացնել հարկային քաղաքականության գործիքակազմի միջոցով:

Մյուս բոլոր աշխատանքները ևս կարևոր են երկրի հանքարդյունաբերության ոլորտի զարգացման նպատակով, սակայն պահանջում են ՀՀ տարածքային կառավարման և ենթակառուցվածքների նախարարության աշխատակազմի, հատկապես ընդերքի վարչության ծանրաբեռնված աշխատանք: Սակայն այս վարչության ներկայիս վիճակը, երբ չկա վարչության պետ և ընդերքօգտագործման ոլորտի քաղաքականության մշակման բաժնի պետ, առայժմ չկան դրական սպասելիքներ կառավարության ծրագրի այս քայլերի ամբողջական կատարման առումով:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ

- 2017 թվականի կառավարությունը, թեև չի հասցրել իրականացնել 2017 թվականի համար իր առջև դրված խնդիրը, այնուամենայնիվ ստեղծել է նախադրյալները՝ ոլորտի թափանցիկության ապահովման համար՝ արդյունահանող ճյուղերի թափանցիկության նախաձեռնության միջազգային քարտուղարություն ներկայացնելով «ՀՀ մետաղական հանքաքար արդյունահանող կազմակերպությունների իրական սեփականատերերի բացահայտման համար անհրաժեշտ միջոցառումների ճանապարհային քարտեզը», որն այնուհետև ամրագրվեց «ՀՀ մետաղական հանքաքար արդյունահանող կազմակերպությունների իրական սեփականատերերի բացահայտման համար անհրաժեշտ միջոցառումների ցանկին հավանություն տալու մասին» ՀՀ կառավարության 2018թ. մարտի 29-ի N 12 արձանագրային որոշմամբ:

- 2019 թվականի կառավարությունը իր գործունեության ընթացքում չի իրականացրել ծրագրով նախատեսված գործողությունները՝ չի մշակվել ոլորտի ռազմավարությունը և դրանից բխող օրենսդրական և ինստիտուցիոնալ կարգավորումները: Ակնհայտ չէ նաև հանքարդյունաբերական հումքի վերամշակման հնարավորինս երկար արտադրական շղթայի հիմնադրման նախադրյալները:
- 2021 թվականի կառավարության ծրագրով նախատեսված են կարևոր նշանակություն ունեցող դրույթներ, որոնց իրագործումը սակայն կասկածելի է՝ հաշվի առնելով մինչ օրս նույն կառավարության գործելակերպը և առկա կարողությունները:

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

- 2019 թվականի կառավարության ծրագրով հանքարդյունաբերության ոլորտի համար նախատեսված գործողությունները շատ չեն, սակայն նույնիսկ այս պարագայում այն գրեթե չի իրականացվել՝
  - չի մշակվել հանքարդյունաբերության ոլորտի զարգացման ռազմավարությունը, թեև դա պետք է մշակված լիներ 2019 թվականին,
  - չեն իրականացնել հանքարդյունաբերության ոլորտի զարգացման ռազմավարությանը համահունչ օրենսդրական և ինստիտուցիոնալ կարգավորումներ:
- Մետաղական հանքաքար արդյունահանող կազմակերպությունների իրական սեփականատերերի և ընդհանրապես հանքարդյունաբերության ոլորտի թափանցիկության գործընթացը սկսվել էր դեռևս 2017 թվականին և չի կարելի համարել 2019 թվականի կառավարության նախաձեռնություն:
- Հայաստանի 2020 թվականի արտահանման ընդհանուր տեսակարար կշռի շուրջ 32,5%-ը բաժին է ընկել «Հանքահումքային արտադրանք» ապրանքախմբին: 2017 թվականից սկսած աճել է մետաղական հանքաքարերի և խտանյութերի արտահանումը, որն իրականացվում է առանց էական վերամշակման: Հետևաբար, 2019 թվականի կառավարության նպատակը՝ ստեղծել պայմաններ հանքարդյունաբերության ամբողջական արժեշղթայի ապահովման նպատակով, չի իրականացվել:

- 2021 թվականի կառավարության ծրագրով նախատեսված է նախկինում չկատարված քայլերի իրականացում, որն առայժմ հույսեր չի ներշնչում՝ համապատասխան մասնագիտական կառույցի ամբողջապես համալրված չլինելու պատճառով:

2021 թվականի սեպտեմբերին կատարված փոփոխություններով ՀՀ կառավարությունը լիցենզավորման ճանապարհով էապես ավելացնում է հանքահումքային արտադրանքի արտահանման պարագայում պետական բյուջե վճարվելիք գումարների ծավալները: Լիցենզավորումը, որպես տնտեսական գործունեության կարգավորման գործիք, ստեղծված չէ հարկահավաքության համար: Նման մոտեցմամբ ձևախեղվում է տնտեսական գործունեության տարիֆային և ոչ տարիֆային կարգավորման գործիքների էությունը և դրանց կարգավորման նպատակները:

ՄԱՍ II. ԹԵԹԵՎ ԱՐԴՅՈՒՆԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՀՀ կառավարության ծրագիր 2017-2022թթ.	ՀՀ կառավարության ծրագիր 2019-2024թթ.	ՀՀ կառավարության ծրագիր 2021-2026թթ.
	• Կառավարությունը քննարկելու է վերամշակող արդյունաբերության առկա ճյուղերի մրցունակությունը բարձրացնելու, դրանց կողմից նոր տեխնոլոգիաների և տեխնիկական միջոցների կլանման կարողությունները: Անհրաժեշտ դեպքերում վերանայվելու են վերամշակող արդյունաբերության առանձին ճյուղերում սահմանված այն կարգավորումները, որոնց պատճառով ձևավորվել են զարգացմանը խոչընդոտող անհաղթահարելի սահմանափակումներ: • Միջոցներ են ձեռնարկվելու ԵԱՏՄ-ի շուկաներում վերամշակող արդյունաբերության առանձին ոլորտների նկատմամբ սահմանված ոչ տարիֆային կարգավորումների այնպիսի զարգացումների	• Մշակող արդյունաբերության դերը ՀՆԱ-ի մեջ հասցնել առնվազն 15%-ի: • Միջնաժամկետ հատվածում տնտեսական բարդության ցուցանիշը -0.39-ից հասցնել 0.1 միավորի և ստեղծել հիմքեր՝ 10 տարվա ընթացքում դասվելու բարձր տնտեսական բարդություն ունեցող երկրների շարքին: Կառավարությունը քայլեր է ձեռնարկելու ապրանքների արտադրության արժեզրեաների խորացմանը նպաստելու ուղղությամբ, որը ենթադրում է տեխնոլոգիապես առավել բարդ ու բարձր հավելյալ արժեք ստեղծող արտադրանքի և արտադրական պրոցեսների առկայություն: • Եռամսյա ժամկետում կառավարությունը կիրապարակի արդյունաբերական զարգացման գերակա 5 ոլորտների

	ուղղությամբ, որոնք էապես կպարզեցնեն մեր ձեռնարկությունների գործունեության պայմանները և կընդլայնեն այդ շուկաներում առաջխաղացման հնարավորությունները: • Հատուկ ուշադրություն է դարձվելու արտահանման մեծ ներուժ ունեցող ոլորտներում ներդրումային ծրագրերի օժանդակությանը: Այդպիսի ներդրումային ծրագրերն աջակցվելու են արտաքին շուկաներում նշված կազմակերպությունների առաջխաղացման միջոցառումներին օժանդակության, օրենսդրությամբ սահմանված հարկային և մաքսային խթանիչ պայմաններ ստեղծելու ճանապարհով:	ցանկ՝ հիմնված վերջիններիս հետևողական շրջանում տնտեսական ներուժի և համախմբվածության վրա: • Գերակա ոլորտներից յուրաքանչյուրի համար մշակվելու է ոլորտային զարգացման ծրագիր, որի արդյունքում գերակա ոլորտները կհամախմբվեն միասնական օրակարգի շուրջ, պետության աջակցության գործիքակազմը զգալիորեն կբարձրացնի տնտեսավարողների միջազգային մրցունակությունը, կստեղծվեն պայմաններ Հայաստանի մշակող արդյունաբերության միջազգային մրցունակության աճի համար: • Հիմնվելով մասնավոր հատվածի պահանջարկի վրա՝ տարեկան պատրաստվելու և վերապատրաստվելու է մշակող արդյունաբերության շուրջ 2000 մասնագետ: • Իրականացվելու է արտահանման աջակցության ընդլայնված գործողությունների ծրագիր՝ գործարկելով ինչպես ուղղակի ֆինանսական, այնպես էլ տնտեսական դիվանագիտության գործիքակազմը: • Ձեռնարկվելու են միջոցներ՝ ուղղված ածխածնազերծ ապրանքների թողարկման խթանմանը:

Վերամշակող արդյունաբերության զարգացման ուղղությամբ 2019 թվականի ՀՀ կառավարության ծրագրերի դրույթների իրականացման մասին մանրամասն վերլուծություն ներկայացվել էր դեռևս 2020 թվականի սեպտեմբերին հրապարակված՝ Արդյունաբերության զարգացմանն ուղղված ՀՀ կառավարության գործունեության ուսումնասիրությունում: Մասնավորապես, ներկայացվել էր, որ 2019 թվականի ընթացքում որևէ էական գործողություն չի կատարվել այս ոլորտի զարգացումը խթանելու առումով: Համավարակը և արցախյան պատերազմը նույնպես իրենց ազդեցությունն են ունեցել ոլորտի զարգացման տեմպերի վրա: Ընդհանուր առմամբ, ըստ «ՀՀ կառավարության 2019 թվականի փետրվարի 8-ի թիվ 65-Ա որոշմամբ հավանության արժանացած՝ Հայաստանի Հանրապետության կառավարության ծրագրի 2020 թվականի կատարման ընթացքի և արդյունքների մասին» զեկույցի,

2020 հունվար–դեկտեմբերին մշակող արդյունաբերության արտադրանքի ծավալը նվազել է 3,9%-ով, թեև որոշակի աճ է գրանցվել հագուստի արտադրության (4,3%), քիմիական նյութերի և քիմիական արտադրատեսակների (14,5%), դեղագործական արտադրատեսակների (23,6%), կահույքի արտադրության (13,7%) ենթաոլորտներում:

Արտահանման մեծ ներուժ ունեցող ոլորտներում, որոնք ՀՀ կառավարության 2021 թվականի թիվ 625-Ն որոշմամբ ճանաչվել են գյուղատնտեսությունը, արդյունաբերությունը, զբոսաշրջությունը, տրանսպորտը, տեղեկատվությունը (բարձր և տեղեկատվական տեխնոլոգիաները) և կապը, էներգետիկան և առողջապահությունը, ներդրումային ծրագրերին աջակցելու նպատակով ընդունվել է ներմուծվող տեխնոլոգիական սարքավորումների, դրանց բաղկացուցիչ ու համալրող մասերի, հումքի և (կամ) նյութերի նկատմամբ սակագնային, մասնավորապես՝ ներմուծման մաքսատուրքից ազատելու արտոնության կիրառման կարգը: Ըստ այդ կարգի՝ «Մաքսատուրքից ազատելու արտոնությունը կիրառվում է գերակա ոլորտում իրականացվող ներդրումային ծրագրի շրջանակներում ներմուծվող տեխնոլոգիական սարքավորումների, դրանց բաղկացուցիչ և համալրող մասերի, հումքի և (կամ) նյութերի (այդ թվում՝ լիզինգով ձեռք բերված) նկատմամբ, որոնք **չեն արտադրվում ԵԱՏՄ անդամ երկրներում** (կամ արտադրվում են ներդրումային ծրագրի իրականացման համար ոչ բավարար քանակով), կամ ԵԱՏՄ անդամ երկրներում արտադրվող նմանատիպ ապրանքները **չեն** համապատասխանում ներդրումային ծրագրի իրականացման համար անհրաժեշտ տեխնիկական չափանիշներին»:

Այս կարգով սահմանվում է նաև, որ «Գերակա ոլորտում իրականացվող ներդրումային ծրագրի շրջանակներում ներմուծվող հումքի և (կամ) նյութերի համար մաքսատուրքի արտոնությունը տրվում է, եթե դրանցից պատրաստված արտադրանքի **առնվազն 80 տոկոսն արտահանվելու է Հայաստանի Հանրապետությունից**»:

Հասկանալի է, որ կառավարությունը սրանով փորձ է արել խրախուսել արտահանմանն ուղղված ներդրումները վերամշակման ոլորտում, սակայն կարծում ենք, որ դեռ վաղ է այդպիսի խիստ պահանջ դնելը: Այսօր հայկական շուկան ողողված է ներմուծվող ապրանքների բազմազանությամբ, իսկ տեղական արտադրանքի որոշ մասը աչքի չի ընկնում իր որակով: Գտնում ենք, որ կառավարությունը նախ քայլեր պետք է ձեռնարկեր աջակցելու տեղական արտադրողներին՝ բարելավելու արտադրական կարողությունները, կատարելագործելու արտադրանքը և բարձրացնելու որակը, այնուհետև պահանջեր հետագա ներդրումներն ուղղել արտահանման ծավալներն ընդլայնելու նպատակով:

Այսօր, փաստորեն, ստացվելու է, որ տեղական գործարարները, որոնց ցանկանում են ներգրավվել մշակման ոլորտում, առաջին հերթին, դեռ արտադրությունը չսկսած, պետք է մտածեն արտահանման մասին: Իսկ առանց արտադրական փորձի, առանց

համապատասխան որակական չափանիշների ապահովման, արտահանմամբ զբաղվելը հղի է ծախողմամբ, եթե իհարկե դա օտարերկրյա խոշոր արտադրական կազմակերպության ֆրանչայզինգ կամ դուստր կազմակերպություն չէ:

Այս ամենով հանդերձ, հարկ է նշել, որ 2020 թվականին նվազել է վերամշակվող արտադրանքի արտահանումը Հայաստանից: Մասնավորապես, Հայաստանի արտահանման ծավալում զգալի տեսակարար կշիռ կազմող (22%) պատրաստի սննդամթերքի արտահանումը նվազել է մոտ 13%-ով: Նվազել է նաև գերակա համարվող մանածագործական իրերի արտահանումը՝ 21,6%-ով, կաշվի հումքից, կաշվից պատրաստված իրերի արտահանումը՝ 40,4%-ով:

Ի դեպ, արտահանման բազմազանությունը և արտադրվող ապրանքների արտադրության բարդությունը կազմում են Հարվարդի համալսարանի կողմից հրապարակվող տնտեսական բարդության ցուցանիշի հիմքը: Տնտեսական բարդության ցուցանիշը գնահատում է երկրի արտադրական գիտելիքի ներկա վիճակը: Երկրները կարող են բարելավել իրենց դիրքը, եթե ի վիճակի լինեն ավելացնել արտահանվող արտադրանքի քանակը և դրա արտադրության բարդությունը:

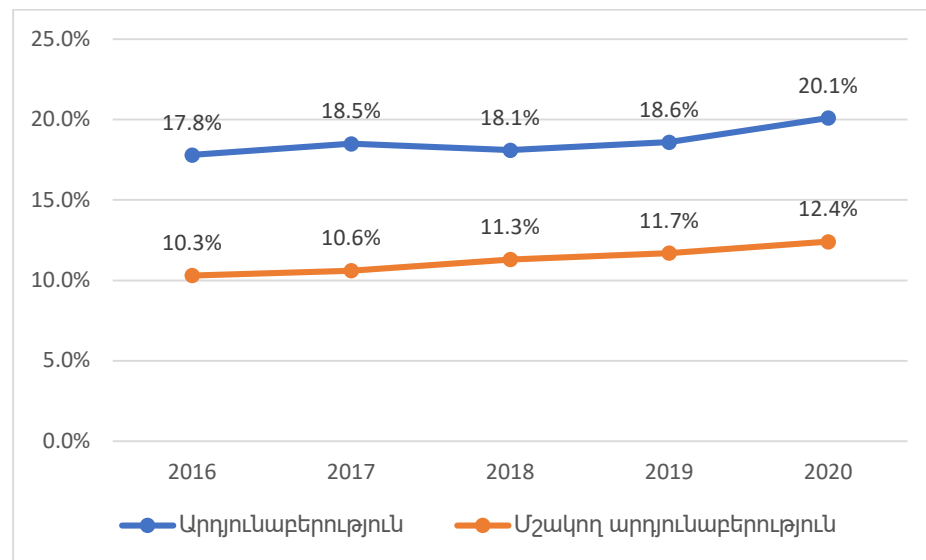
Հայաստանը 2019 թվականի տվյալներով, 170 երկրների շարքում զբաղեցնում էր 76-րդ տեղը՝ յոթ կետով բարձրանալով 2018 թվականի դիրքից: Հետագա տարիների համար կառավարությունը պետք է զգալի քայլեր ձեռնարկի տեխնոլոգիապես ավելի բարդ և բարձր հավելյալ արժեք ստեղծող արդյունաբերություն ունենալու ուղղությամբ: Դա ենթադրում է զգալի ֆինանսական ներդրումներ, նաև միջազգային ստանդարտների և չափորոշիչների ներդրում և պարտադիր կիրառում երկրում: Կարծում ենք՝ կառավարության այս նպատակն անիրատեսական է, քանի որ այս ուղղությամբ համակարգված տեսանելի և նպատակային աշխատանքներ չեն իրականացվում, այս նպատակին հասնելու համար օրենսդրական փոփոխություններ չկան, գործարար միջավայրի բարելավումը, որը կարող է լինել հիմնական խթաններից մեկը, նույնպես առաջընթաց չի գրանցում և այլն:

Այսօր աշխարհի զարգացած և արագ զարգացող երկրները զգալի ուշադրություն են դարձնում կենսակայուն արտադրության խրախուսմանը, ինչը ենթադրում է այնպիսի գործողությունների իրականացում, որոնք կունենան դրական բնապահպանական, սոցիալական և տնտեսական ազդեցություն (աշխատանքային իրավունքների և անվտանգության պաշտպանությունից մինչև շրջակա միջավայրի համար անվտանգ արտադրության կազմակերպում): Այսօրվա գնահատականներով դեռ վաղ է ասել, թե Հայաստանում կա դրա մասին բավարար պատկերացում: Քանի դեռ չեն իրականացվի կենսակայուն արտադրության խթանմանն ուղղված քայլեր և գործարար համայնքի իրազեկման արշավներ, երկարաժամկետ հատվածում կառավարության ցանկությունը՝ հայտնվել բարձր տնտեսական բարդություն ունեցող երկրների շարքում, իրատեսական չէ:

Իհարկե, կառավարության ծրագրով նախատեսված քայլերն ուղղված են այս նպատակին հասնելուն՝ գերակա ոլորտների հրապարակում, ոլորտային զարգացման ծրագրերի պատրաստում, մշակող արդյունաբերության պահանջներին համապատասխան մասնագետների պատրաստում, արտահանման աջակցություն և ածխածնազերծ ապրանքների արտադրության խթանում: Սակայն սրանց իրականացման հավանականության մասին դեռ վաղ է խոսել, հատկապես, երբ կառավարության ծրագրի հաստատումից հետո անցել է արդեն մոտ երկու ամիս, սակայն դեռ պարզ չէ, թե որոնք են կառավարության համար գերակա հինգ արդյունաբերական ոլորտները:

2020 թվականի տվյալներով՝ մշակող արդյունաբերության մասնաբաժինը ՀՆԱ-ում կազմում է 12,4%՝ 2019 թվականի նկատմամբ աճելով 0,7%-ով:

Գծագիր 1. Արդյունաբերության և մշակող արդյունաբերության մասնաբաժինը ՀՆԱ-ում, %

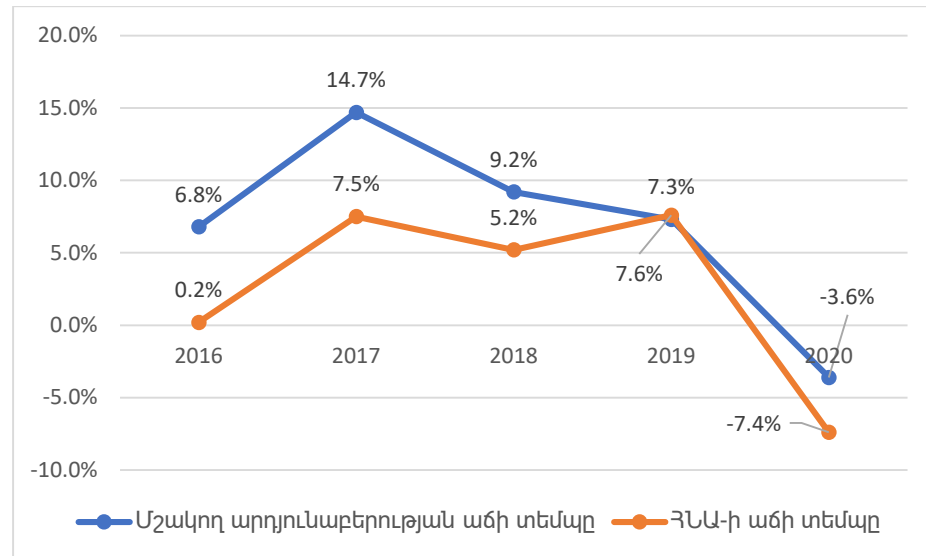

Աղբյուր՝ ՀՀ կենտրոնական բանկ

Սակայն եթե համեմատում ենք աճի տեմպերը, ապա 2019 թվականի համեմատ մշակող արդյունաբերությունում նկատվել է անկում՝ 3,6%-ով: Ի տարբերություն 2020 թվականի՝ 2016-2019 թվականների ընթացքում մշակող արդյունաբերությունում գրանցվել է աճ: Ընդ որում, այս տարիներին մշակող արդյունաբերությունը աճել է ավելի բարձր տեմպերով, քան ՀՆԱ-ն է (բացառությամբ 2019

թվականի), ինչով էլ պայմանավորված էր ՀՆԱ-ում դրա մասնաբաժնի աճը: Սակայն 2020 թվականին իրավիճակը հակառակն է՝ անկումը մշակող արդյունաբերությունում եղել է ավելի քիչ, քան ՀՆԱ-ում է, դրա հետևանքով էլ ավելացել է ՀՆԱ-ում մասնաբաժինը: Սակայն սա չի կարելի համարել ոլորտի զարգացում և ՀՆԱ-ում այս մասնաբաժնի առկայությունը սխալ ցուցանիշ է հետագան գնահատելու համար:

Գծագիր 2. ՀՆԱ-ի և մշակող արդյունաբերության աճի տեմպերը 2016-2020 թվականներին, %

Աղբյուր՝ ՀՀ վիճակագրական կոմիտե

Որպեսզի մշակող արդյունաբերության մասնաբաժինը ՀՆԱ-ում հասնի կառավարության կողմից սահմանված ցուցանիշին, այս ոլորտում աճը պետք է գերազանցի ընդհանուր ՀՆԱ-ի աճին: Տեսականորեն դա հնարավոր է ապահովել, սակայն կախված է բազմաթիվ գործոններից, այդ թվում՝ մշակող արդյունաբերությունում տեխնոլոգիական վերազինման մակարդակից, արտահանման կարողությունից, նոր ներդրումների ներգրավման հնարավորություններից և այլն:

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

- Չնայած 2019 թվականի կառավարության ծրագրով նախատեսված արտադրության և արտահանման ընդլայնման պլաններին՝ ոլորտը 2020 թվականի ընթացքում ունեցել է անկում
  - հունվար-դեկտեմբերին մշակող արդյունաբերության արտադրանքի ծավալը նվազել է 3,9%-ով,
  - նվազել է նաև վերամշակվող արտադրանքի արտահանումը Հայաստանից՝
    - պատրաստի սննդամթերքի արտահանումը նվազել է մոտ 13%-ով,
    - մանածագործական իրերի արտահանումը նվազել է 21,6%-ով,
    - կաշվի հումքից, կաշվից պատրաստված իրերի արտահանումը նվազել է 40,4%-ով:
- 2021 թվականի կառավարության ցանկությունը՝ հայտնվել բարձր տնտեսական բարդություն ունեցող երկրների շարքում, իրատեսական չէ. այս ուղղությամբ համակարգված տեսանելի և նպատակային աշխատանքներ դեռևս չեն իրականացվում, այս նպատակին հասնելու համար օրենսդրական փոփոխություններ չկան, գործարար միջավայրի բարելավումը, որը կարող է լինել հիմնական խթաններից մեկը, նույնպես առաջընթաց չի գրանցում:
- ՀՀ կառավարությունը նախատեսում է մշակող արդյունաբերության դերը ՀՆԱ-ի մեջ հասցնել առնվազն 15%-ի: 2020 թվականի տվյալներով՝ մշակող արդյունաբերության մասնաբաժինը ՀՆԱ-ում կազմում է 12,4%՝ 2019 թվականի նկատմամբ աճելով 0,7%-ով: Սակայն սա հիմնականում պայմանավորված է 2020 թվականին ՀՆԱ-ի անկմամբ և հատկապես ծառայությունների ոլորտի տեսակարար կշռի կտրուկ նվազմամբ: Հետևաբար, մշակող արդյունաբերության մասնաբաժնի ավելացումը ՀՆԱ-ում ոչ թե այս ոլորտի զարգացման հետևանքն է, այլ մյուս ուղղությունների անկման: Նման տեմպերով շարժվելու դեպքում կառավարության ծրագրային այս դրույթի իրականացումը ևս իրատեսական չէ:

Տնտեսական հետազոտությունների և զարգացման աջակցության կենտրոն

(շարունակելի)

«ԼՈՒՅՍ հիմնադրամ» գրառմամբ հրապարակված նյութը պաշտպանված է ՀՀ օրենսդրությամբ և միջազգային համաձայնագրերով: Հրապարակված նյութի բոլոր իրավունքների բացառիկ իրավատերը **«ԼՈՒՅՍ»** հիմնադրամն է:

Նյութի ամբողջական կամ դրանից քաղվածքների վերարտադրումը թույլատրվում է իրականացնել միայն **«ԼՈՒՅՍ հիմնադրամ»** գրառման և համապատասխան **ակտիվ հղման** տեղադրման պայմանով՝ պահպանելով «ԼՈՒՅՍ» հիմնադրամին պատկանող նյութերի օգտագործման կարգը: